

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه یزد

دانشکده الهیات میبد

گروه فقه و حقوق خصوصی

پایان نامه

جهت دریافت درجه کارشناسی ارشد

فقه و حقوق خصوصی

قواعد فقهی ارث از منظر فقهای امامیه

استاد راهنما:

دکتر علی محمد میرجلیلی

استاد مشاور:

دکترسید احمد میرخلیلی

پژوهش و نگارش:

فاطمه نوری احمدآبادی

اسفند ۱۳۹۰

برکات و آثار معنوی این اثر تقدیم به:

قطب عالم امکان، بقیة الله الاعظم حجة بن الحسن العسكري عج الله فرجه شریف

و به روح پرنفوح امام خمینی (ره) احیاگر اسلام ناب محمدی در عصر حاضر و ارواح طیبه شهدا که ادامه حیات اسلام و

امنیت جامعه اسلامی به خصوص شیعه مرهون جان فشانی آنهاست

و تقدیم به روح پاک همسر مرحومم که خیلی زود جمع ما را ترک کرد

و تقدیم به پدر و مادر مهربانم که همواره پشتیبان و یار و یاور من و شریک مرارت‌های من بودند و نور چشمم، یگانه دخترم زهرا

و تقدیم به همه آنهایی که ادامه تحصیل را دیون آنانم.

الکفون که با عنایت و لطف خاص خدای متعال توفیق رفیق را هم کردید و تهیة این اثر ناچنین

برایم میسر شد؛ بر خود لازم می دانم از همه کسانی که دلسوزانه مرایاری و راهنمایی نموده اند؛ شکر نمایم به

خصوص از اساتید کرامت‌رور و بزرگوار جناب حجت الاسلام و المسلمین آقای دکتر علی محمد میرخلیلی

(استاد راهنما) و جناب حجت الاسلام و المسلمین آقای دکتر سید احمد میرخلیلی (استاد مشاور) که در تدوین

این رساله مرارانه‌ای و مساعدت نموده اند کمال تقدیر و شکر را داشته باشم. همچنین از اساتید و دیگر

عزیزانی که در طول تحصیل از محضر شریفشان استفاده نموده ام؛ سپاس گزارم.

چکیده

مسائل ارث جایگاه خاصی را در فقه و حقوق اسلامی داراست. این اهمیت در نصوص دینی نیز مورد توجه بوده است. احکام ارث همانند قوانین دیگر شرع از ادله‌ی آن (کتاب، سنت، عقل، اجماع) تحصیل گردیده است؛ و فروع متعدد در باب میراث نیز از این ادله به دست آمده است. در فقه اسلامی از این احکام متعدد قواعد کلی استخراج گردیده که از طریق تطبیق این قواعد بر فروع، حکم مسائل نوظهور به دست می‌آید. این اصول کلی را قواعد فقه نامیده‌اند. در باب ارث نیز، احکام و مسائل جزئی آن در ذیل قواعد کلی جای می‌گیرد. به کمک این قواعد می‌توان احکام و مسائل جزئی را به سهولت به دست آورد. این قواعد به دو بخش اصلی قابل تقسیم است.

الف- قواعد عمومی که در سایر ابواب فقه نیز کاربرد دارند مثل لاضرر، اقرار، نفی سبیل، الزام، قرعه.

در فصل دوم این تحقیق بعد از بیان مستندات برای این قواعد؛ مصادیق کاربرد این قواعد در ارث بیان گردیده است.

ب- قواعد خاص باب ارث که از مستندات احکام ارث مستنبط است مثل «الاقرب یمنع الابدع»، «للدکر مثل الانثیین»، «لا عول ولا تعصیب» و موارد دیگر.

این دو دسته از قواعد تمام ابواب کتاب ارث را در بر گرفته است. در بسیاری از موارد یک حکم در تحت چند قاعده قرار می‌گیرد. در فصل دوم قواعد فقهی خاص ارث ذکر گردیده و مستندات و کاربرد آنها در مسائل ارث بررسی شده و به فراخور موضوع نگاهی گذرا به قانون مدنی شده است. در نهایت مشخص می‌شود که قواعد ارث اغلب منصوص بوده و نظامی جامع را حول مسائل ارث پی ریزی کرده است. قواعد فقهی خاص ارث از مدارک معتبر کتاب و سنت به انضمام اجماع فقهای شیعه، بررسی و اثبات شده و مستندات هر قاعده به ترتیب اهمیت ذکر گردیده است.

کلمات کلیدی: قاعده فقهی، ارث، فرض، رد، کلاله، عول، تعصیب، دیدگاه امامیه.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	مقدمه.....
۳	۱. فصل اول: کلیات.....
۵	۱-۱. بخش اول: طرح پایان نامه.....
۵	۱-۱-۱. تعریف مسئله و بیان سؤال‌های اصلی تحقیق.....
۵	۱-۱-۲. سؤال‌های اصلی تحقیق.....
۵	۱-۱-۳. پیشینه تحقیق.....
۶	۱-۱-۴. ضرورت و اهداف تحقیق.....
۶	۱-۱-۵. فرضیه های تحقیق.....
۷	۱-۱-۶. روش تحقیق.....
۷	۱-۲. بخش دوم: تعریف مفاهیم کلیدی و پیشینه ارث.....
۷	۱-۲-۱. تعریف مفاهیم کلیدی.....
۷	۱-۲-۱-۱. ارث در لغت.....
۹	۱-۲-۱-۲. ارث در اصطلاح فقهای امامیه.....
۱۰	۱-۲-۱-۳. موجبات ارث.....
۱۲	۱-۲-۱-۴. شرایط ارث.....
۱۳	۱-۲-۲. تعریف علم میراث و مبادی آن.....
۱۴	۱-۲-۲-۱. تعریف علم میراث.....
۱۴	۱-۲-۲-۲. موضوع علم میراث.....
۱۴	۱-۲-۲-۳. مدارک و مستندات علم میراث.....
۱۴	۱-۲-۲-۴. هدف علم میراث.....
۱۴	۱-۲-۲-۵. مسائل علم میراث.....
۱۵	۱-۲-۲-۶. اصطلاحات علم میراث.....

۱۵.....	۱-۲-۲-۱. فرائض.....
۱۷.....	۲-۲-۲-۱. سهم.....
۱۷.....	۳-۲-۲-۱. ترکه.....
۱۹.....	۴-۲-۲-۱. عول.....
۱۹.....	۵-۲-۲-۱. تعصیب.....
۲۰.....	۳-۲-۱. حکم بودن ارث.....
۲۱.....	۱-۳-۲-۱. فرق حق و حکم.....
۲۲.....	۱-۴-۲-۱. پیشینه توارث.....
۲۲.....	۳-۱. مفاهیم قواعد فقه.....
۲۲.....	۱-۳-۱. معنای لغوی قاعده.....
۲۳.....	۲-۳-۱. معنای اصطلاحی قاعده.....
۲۴.....	۳-۳-۱. اقسام قواعد فقهی.....
۲۵.....	۲. فصل دوم: قواعد فقهی عمومی در باب ارث.....
۲۷.....	۱-۲. قاعده «لاضرر ولا ضرار فی الاسلام».....
۲۷.....	۱-۱-۲. مستندات قاعده.....
۲۷.....	۱-۱-۱-۲. کتاب.....
۲۸.....	۲-۱-۱-۲. سنت.....
۳۰.....	۳-۱-۱-۲. عقل.....
۳۰.....	۴-۱-۱-۲. اجماع.....
۳۰.....	۲-۱-۲. کاربرد قاعده در باب ارث.....
۳۰.....	۱-۲-۱-۲. وصیت مضار.....
۳۳.....	۲-۲-۱-۲. ارث نبردن کافر از مسلمان.....
۳۴.....	۳-۲-۱-۲. طلاق دادن زن در بیماری شوهر.....
۳۴.....	۴-۲-۱-۲. وجود مالی غیر از حبوه در پرداخت حبوه به پسر بزرگ.....

- ۳۵..... ۵-۲-۱-۲. حال شدن دیون متوفی برای جلوگیری از ضرر وارث.
- ۳۶..... ۲-۲. قاعده «اقرار» (اقرارالعقلاء علی انفسهم جائز).
- ۳۶..... ۱-۲-۲. مستندات قاعده.
- ۳۶..... ۱-۱-۲-۲. کتاب.
- ۳۷..... ۲-۱-۲-۲. سنت.
- ۳۸..... ۳-۱-۲-۲. عقل.
- ۳۸..... ۴-۱-۲-۲. اجماع.
- ۳۹..... ۲-۲-۲. کاربرد قاعده در باب ارث.
- ۳۹..... ۱-۲-۲-۲. اقرار به نسب کودک نابالغ.
- ۴۰..... ۲-۲-۲-۲. اقرار به نسب فرزندی بالغ.
- ۴۱..... ۳-۲-۲-۲. اقرار به نسب خویشاوندی نابالغ.
- ۴۲..... ۴-۲-۲-۲. اقرار به نسب خویشاوندی بالغ.
- ۴۲..... ۳-۲. قاعده «نفی سبیل».
- ۴۲..... ۱-۳-۲. مستندات قاعده.
- ۴۲..... ۱-۱-۳-۲. کتاب.
- ۴۳..... ۲-۱-۳-۲. سنت.
- ۴۴..... ۳-۱-۳-۲. اجماع.
- ۴۵..... ۴-۱-۳-۲. مناسبت حکم و موضوع.
- ۴۵..... ۲-۳-۲. کاربرد قاعده در باب ارث.
- ۴۷..... ۴-۲. قاعده «الاقرب فالاقرب».
- ۴۷..... ۱-۴-۲. مستندات قاعده.
- ۴۷..... ۱-۱-۴-۲. کتاب.
- ۴۸..... ۲-۱-۴-۲. سنت.
- ۴۹..... ۳-۱-۴-۲. اجماع.

۵۰	۲-۴-۲. کاربرد قاعده در باب ارث.....
۵۱	۵-۲. قاعده «الزام».....
۵۱	۵-۲-۱. مستندات قاعده.....
۵۱	۵-۲-۱-۱. سنت.....
۵۲	۵-۲-۱-۲. اجماع.....
۵۳	۲-۵-۲. کاربرد قاعده در باب ارث.....
۵۵	۶-۲. قاعده «قرعه».....
۵۵	۶-۲-۱. مستندات قاعده.....
۵۵	۶-۲-۱-۱. کتاب.....
۵۶	۶-۲-۱-۲. سنت.....
۵۸	۶-۲-۱-۳. سیره عقلا.....
۵۸	۶-۲-۱-۴. اجماع.....
۵۹	۲-۶-۲. کاربرد قاعده در باب ارث.....
۵۹	۶-۲-۱. میراث خنثی و ممسوح.....
۶۱	۶-۲-۲. مشتبه شدن صاحب فرزند.....
۶۱	۶-۲-۳. انتخاب وارث در مرگ دسته جمعی غیر از غرق شدگان و زیر آوارماندگان.....
۶۱	۶-۲-۴. انتخاب مورد حبوه در صورت تعدد اقلام حبوه.....
۶۲	۶-۲-۵. مشتبه شدن صاحب حبوه.....
۶۲	۶-۲-۶. انتخاب زوجه مطلقه.....
۶۳	۳. فصل سوم: قواعد فقهی خاص باب ارث.....
۶۵	۳-۱. قاعده «لایدخل فی ملک الانسان شیء قهرا الا الارث».....
۶۵	۳-۱-۱. مستندات قاعده.....
۶۶	۳-۱-۱-۱. کتاب.....
۷۰	۳-۱-۲. بررسی قاعده در قانون مدنی.....

- ۷۰ ..... ۲-۳. قاعده «الدين مقدم على الارث»
- ۷۰ ..... ۱-۲-۳. مستندات قاعده
- ۷۰ ..... ۱-۱-۲-۳. كتاب
- ۷۱ ..... ۲-۱-۲-۳. سنت
- ۷۱ ..... ۳-۱-۲-۳. اجماع
- ۷۲ ..... ۲-۲-۳. کاربرد قاعده
- ۷۳ ..... ۳-۲-۳. حال شدن ديون مؤجل
- ۷۴ ..... ۳-۳. قاعده «الارث يكون من الجانبين و هو الاغلب»
- ۷۴ ..... ۱-۳-۳. مستندات قاعده
- ۷۵ ..... ۱-۱-۳-۳. كتاب
- ۷۵ ..... ۲-۱-۳-۳. اجماع
- ۷۵ ..... ۲-۳-۳. کاربرد قاعده
- ۷۷ ..... ۳-۳-۳. استثنائات قاعده
- ۷۸ ..... ۴-۳-۳. ميراث غرق شدگان و زير آوار ماندگان
- ۸۰ ..... ۱-۴-۳-۳. كيفيت توارث در غرقى و مهدوم عليهم
- ۸۱ ..... ۵-۳-۳. بررسى موضوع در قانون مدنى
- ۸۲ ..... ۴-۳. قاعده «للاذکر مثل حظ الانثيين»
- ۸۲ ..... ۱-۴-۳. مستندات قاعده
- ۸۳ ..... ۱-۱-۴-۳. كتاب
- ۸۵ ..... ۲-۱-۴-۳. سنت
- ۸۶ ..... ۳-۱-۴-۳. اجماع
- ۸۷ ..... ۲-۴-۳. کاربرد قاعده
- ۸۷ ..... ۱-۲-۴-۳. نظام ارث زنان در اسلام
- ۸۸ ..... ۱-۱-۲-۴-۳. ارث زن به عنوان همسر

- ۳-۴-۲-۱-۲. ارث زن به عنوان فرزند..... ۸۸
- ۳-۴-۲-۱-۳. ارث زن به عنوان مادر..... ۸۹
- ۳-۴-۲-۱-۴. ارث زن به عنوان خواهر..... ۹۰
- ۳-۴-۲-۲. علت تفاوت ارث زن و مرد در اسلام..... ۹۱
- ۳-۵. قاعده «کل متقرب بالاب یقتسمون بالتفاوت للذکر مثل حظ الانثیین و کل متقرب بالام وحدها یقتسمون بالسویه»..... ۹۶
- ۳-۵-۱. مستندات قاعده..... ۹۶
- ۳-۵-۱-۱. کتاب..... ۹۶
- ۳-۵-۱-۲. سنت..... ۹
- ۳-۵-۱-۳. اجماع..... ۹۹
- ۳-۵-۲. کاربرد قاعده..... ۹۹
- ۳-۵-۳. بررسی موضوع در قانون مدنی..... ۱۰۱
- ۳-۶. قاعده «الاقرب یمنع الابد»..... ۱۰۳
- ۳-۶-۱. مستندات قاعده..... ۱۰۳
- ۳-۶-۱-۱. کتاب..... ۱۰۴
- ۳-۶-۱-۲. سنت..... ۱۰۵
- ۳-۶-۱-۳. اجماع..... ۱۰۵
- ۳-۶-۲. کاربرد قاعده..... ۱۰۶
- ۳-۶-۲-۱. ماهیت نسب..... ۱۰۶
- ۳-۶-۲-۲. طبقات و درجات نسب..... ۱۰۷
- ۳-۶-۳. یک استثنا؛ یک قاعده..... ۱۰۸
- ۳-۶-۳-۱. سنت..... ۱۰۹
- ۳-۶-۳-۲. اجماع..... ۱۰۹
- ۳-۶-۴. تعریف سبب..... ۱۱۰

- ۱۱۱ ..... ۵-۶-۳. اجتماع موجبات
- ۱۱۲ ..... ۶-۶-۳. مانعیت حمل
- ۱۱۳ ..... ۷-۶-۳. بررسی قاعده در قانون مدنی
- ۱۱۴ ..... ۷-۳. قاعده «کلما اجتمع قرابة الابوين مع قرابة الاب سقطت قرابة الاب»
- ۱۱۴ ..... ۱-۷-۳. مستندات قاعده
- ۱۱۵ ..... ۱-۱-۷-۳. سنت
- ۱۱۵ ..... ۲-۱-۷-۳. اجماع
- ۱۱۶ ..... ۲-۷-۳. کاربرد قاعده
- ۱۱۸ ..... ۳-۷-۳. بررسی قاعده در قانون مدنی
- ۱۱۸ ..... ۸-۳. قاعده «کلما اخذ ذوالفرض فرضه فالباقي لمن لا فرض له»
- ۱۱۸ ..... ۱-۸-۳. مستندات قاعده
- ۱۱۹ ..... ۱-۱-۸-۳. کتاب
- ۱۲۱ ..... ۲-۸-۳. کاربرد قاعده
- ۱۲۱ ..... ۱-۲-۸-۳. طبقه‌ی اول
- ۱۲۲ ..... ۲-۲-۸-۳. طبقه‌ی دوم
- ۱۲۴ ..... ۳-۲-۸-۳. طبقه‌ی سوم
- ۱۲۶ ..... ۹-۳. قاعده «لاعول و لاتعصیب»
- ۱۲۷ ..... ۱-۹-۳. مستندات رد عول
- ۱۲۷ ..... ۱-۱-۹-۳. سنت
- ۱۲۹ ..... ۲-۱-۹-۳. دلیل عقلی
- ۱۳۰ ..... ۳-۱-۹-۳. اجماع
- ۱۳۱ ..... ۲-۹-۳. مستندات رد تعصیب
- ۱۳۱ ..... ۱-۲-۹-۳. کتاب
- ۱۳۳ ..... ۲-۲-۹-۳. سنت

- ۱۳۴.....۳-۹-۲-۳.دلیل عقلی.....
- ۱۳۵.....۳-۹-۲-۴.اجماع.....
- ۱۳۵.....۳-۹-۳.عول و تعصیب در قانون مدنی.....
- ۱۳۶.....۳-۱۰.قاعده «الزوج والزوجه یرثان مع کل وارث لایمنعان ولایمنعان».....
- ۱۳۷.....۳-۱۰-۱.مستندات قاعده.....
- ۱۳۷.....۳-۱۰-۱-۱.کتاب.....
- ۱۳۷.....۳-۱۰-۱-۲.سنت.....
- ۱۳۹.....۳-۱۰-۱-۳.اجماع.....
- ۱۳۹.....۳-۱۰-۲.سهم زوجین در میراث.....
- ۱۴۱.....۳-۱۰-۳.میراث زوج یا زوجه در صورت انفراد.....
- ۱۴۴.....۳-۱۰-۴.تحلیل ونتیجه گیری.....
- ۱۴۵.....۳-۱۰-۵.متعلقات ارث زوجین.....
- ۱۴۶.....۳-۱۰-۵-۱.محرومیت زن غیر ذات ولد.....
- ۱۴۹.....۳-۱۰-۵-۲.محرومیت زن، مطلقاً از بعضی ترکه.....
- ۱۵۰.....۳-۱۰-۶.متعلقات ارث زوجین در قانون مدنی.....
- ۱۵۱.....۳-۱۰-۷.توارث در نکاح موقت.....
- ۱۵۱.....۳-۱۰-۷-۱.بررسی شرط ارث در نکاح موقت.....
- ۱۵۲.....۳-۱۰-۷-۲.ادله‌ی مخالفین.....
- ۱۵۳.....۳-۱۰-۷-۳.ادله‌ی موافقین.....
- ۱۵۵.....۳-۱۰-۷-۴.بررسی موضوع در قانون مدنی.....
- ۱۵۵.....۳-۱۱.قاعده «حبوه».....
- ۱۵۶.....۳-۱۱-۱.مستندات قاعده.....
- ۱۵۶.....۳-۱۱-۱-۱.سنت.....
- ۱۵۷.....۳-۱۱-۲.اجماع.....

- ۱۵۷.....کاربرد قاعده.....۳-۱۱-۳
- ۱۵۷.....وجوب یا استحباب این تخصیص؟.....۱-۲-۱۱-۳
- ۱۵۸.....رایگان بودن این تخصیص.....۲-۲-۱۱-۳
- ۱۵۹.....اختلاف در اقلام حبوه.....۳-۲-۱۱-۳
- ۱۶۰.....شرایط صاحب حبوه.....۴-۲-۱۱-۳
- ۱۶۱.....وظیفه‌ی پسر در قبال دریافت حبوه.....۵-۲-۱۱-۳
- ۱۶۱.....بررسی قاعده در قانون مدنی.....۳-۱۱-۳
- ۱۶۲.....قاعده «الامام وارث من لاوارث له».....۱۲-۳
- ۱۶۲.....مستندات قاعده.....۱-۱۲-۳
- ۱۶۲.....سنت.....۱-۱-۱۲-۳
- ۱۶۳.....اجماع.....۲-۱-۱۲-۳
- ۱۶۴.....کاربرد قاعده.....۲-۱۲-۳
- ۱۶۵.....بررسی قاعده در قانون مدنی.....۳-۱۲-۳
- ۱۶۶.....موارد مصرف ارث بلا وارث توسط امام.....۴-۱۲-۳
- ۱۶۷.....قاعده «لايرث الكافر المسلم و للمسلم أن يرث الكافر».....۱۳-۳
- ۱۶۷.....مستندات قاعده.....۱-۱۳-۳
- ۱۶۷.....کتاب.....۱-۱-۱۳-۳
- ۱۶۸.....سنت.....۲-۱-۱۳-۳
- ۱۶۹.....اجماع.....۳-۱-۱۳-۳
- ۱۷۲.....کاربرد قاعده.....۲-۱۳-۳
- ۱۷۲.....کافر بودن وارث.....۱-۲-۱۳-۳
- ۱۷۴.....کافر بودن مورث.....۲-۲-۱۳-۳
- ۱۷۵.....میراث مرتد.....۳-۲-۱۳-۳
- ۱۷۶.....بررسی قاعده در قانون مدنی.....۳-۱۳-۳

۱۴-۳. قاعده «کل قاتل یمنع من الارث و لایمنع من یتصل به الا فی وضع» یا «لامیراث للقاتل»	۱۷۶
۱-۱۴-۳. مستندات قاعده	۱۷۶
۱-۱-۱۴-۳. سنت	۱۷۷
۲-۱-۱۴-۳. اجماع	۱۷۷
۳-۱-۱۴-۳. دلیل عقلی	۱۷۸
۲-۱۴-۳. قتل عمد	۱۷۹
۳-۱۴-۳. بررسی قاعده در قانون مدنی	۱۷۹
۴-۱۴-۳. ارث در قتل خطایی	۱۸۰
۵-۱۴-۳. ارث در قتل خطایی مشروع	۱۸۴
۶-۱۴-۳. ارث در قتل بالمباشره و قتل بالتسبیب	۱۸۴
۷-۱۴-۳. بررسی موضوع در قانون مدنی	۱۸۵
۸-۱۴-۳. ارث در قتل شبه عمد	۱۸۵
۹-۱۴-۳. سقط جنین	۱۸۷
۱۵-۳. قاعده «لا یرث ولد الزنا ولا یورث»	۱۸۷
۱-۱۵-۳. مستندات قاعده	۱۸۸
۱-۱-۱۵-۳. سنت	۱۸۸
۲-۱-۱۵-۳. اجماع	۱۸۹
۲-۱۵-۳. بررسی قاعده در قانون مدنی	۱۹۰
۳-۱۵-۳. ارث فرزند ناشی از تلقیح صناعی	۱۹۱
۴-۱۵-۳. ارث فرزند لعان شده	۱۹۵
۱-۴-۱۵-۳. مسموع نبودن دعوای نفی ولد بعد از انتساب	۱۹۶
۵-۱۵-۳. لعان در قانون مدنی	۱۹۷
۱۶-۳. قاعده «الحمل لایرث ولا یورث الا أن ینفصل حیًا»	۱۹۷